

SZAKMŰVELTSÉG ÉS MUNKAKULTÚRA

REMCZKY ZOLTÁN

EGY ERDÉSZET FAKITERMELŐIRŐL, MUNKASZITUÁCIÓ- ELEMZÉS ALAPJÁN

Az ember a technika fejlődésével egyre több és bonyolultabb áttételen keresztül érintkezik a természettel. A nyers táj már csak az anyagkinyerést (erdészet, bányászat), a földművelést, a tájra irányuló kutatást, megfigyelést végzőknek mutatkozik meg folyamatos átalakulásában (átalakításában), amelyet az ember és az emberi viszonyok megváltozása, átrendeződése követ.

A fakitermelési munkának — mint az erdészeti kultúra egyik elemének — és az ezt a munkát végzők földrajzi, család- és foglalkozástradicionális vonásait leszűkítetten szeretnénk ismertetni. Ehhez a munkához a néprajzi irodalom remek nyomvonalakat rajzolt meg. Példa *Hegyi Imre*¹ sok évtizedes kutatómunkájának publikációja, aki az erdészeti kultúránk múltbeli útjának megrajzolását véli lehetségesnek a praxis továbbélő „darabjainak” megmenekülésével.²

Valójában a fentebb jelzett három irány az, amelyből a téma megközelítése indíthatott. Nevezetesen: egy erdészet fakitermelő gárdájának, olykor „öröklött foglalkozásoknak” és magának a munkatevékenységnek a bemutatására törekszünk, egymást követő írásokkal. A vizsgálatokat a Börzsöny hegységben, Kóspallag községben végeztük.

Az erdővidék foglalkozási lehetőségei

A Börzsöny vidéke már a XIV—XV. századtól fontos ércbányatelep és ezzel összefüggően — a számunkra most fontos foglalkozásokra utalva — fakitermelő, fafelhasználó tevékenységek színhelye. A fémmegmunkálással, szerzőkészítéssel kapcsolatos fafogyasztás jelentős már ettől az időtől kezdve, amire a környék területmegnevezései is pontosan utalnak, így: Szénégető-rét, Szénpatak (faszén), Rózsabánya, Bányapuszta, Bányatető, Altáró, Hevér-temető, Hevér-delelő.

Az erdőhasználatnak valamennyi fokozatát most bejárni nincs módunk, a szabad használattól, az ún. *élőerdő*-használattól, a szabad legeltetésen, makkoltatáson, a közös gyümölcszedésen át a faizás más-más módozatáig. A jogszokásfejlődés bemutatását tehát mellőzzük. Teljesen eltekintünk a gyűjtőgető gazdálkodás részletezésétől, csak megemlíjtük mint volt létezőt: az elsődleges létfenntartási szükségletek — emberi, állati táplálék, gyógynövények, mágikus szerek — kielégítését, a gazdasági és termelőipari céllal végzett gyűjtőgetést. A későbbiekben is futólag érintjük csak ezeket a tevékenységeket, mint a *munkakultúra* és *szakműveltség* csírahelyeit. A munkalehetőségek és a munkáltatás ezen a vidéken is a kapitalizálódás felerősödésével váltottak lendületet. Sajátos kettősséget jelentett az 1907-es esztendővel meginduló erdei

iparvasutak építése a Börzsönyben, a foglalkoztatást és a munkalehetőségeket illetően. Munkalehetőség, mint talpfafaragás, vasútépítés és szállítómunkák, ugyanakkor az egészen addig az ideig fuvarozásból élők számára a megélhetést veszélyeztette a vasút üzemelésének gondolati előrevetítése. A fuvarosok, magángazdák lázadását csendőri gyilkosságok fojtották el. Három nagybörzsőnyi lakost az építkezéseknél agyonlőttek.³

A húszas évek közepétől azután újabb munkák adódtak a Börzsöny erdeiben, nevezetesen a bõrcserzéshez szükséges alapanyag termelésével. A cserkéreghántás adott munkát igen sokaknak, legfőképpen a Kóspallagon élőknek. Az áprilistól júliusig tartó munkákat minden évben megismétlődően a Váci Faipari és Csertermelő Vállalat végeztette. A tuskóról kinőtt, 30 év körüli tölgy- és égerfát volt szabad letermelni és kergét lenyúzni. Elsődlegesen a kéregért — ezt dudának nevezték — végezték, de a nyúzott fa is jól értékesíthető termék volt. A kezdeti időkben a fagázás autók üzemeltetésére, majd később — ezek a munkák folytak 1956-ig — a cellulózipar hasznosította a nyúzott fát.

Ezekhez a határozottan gazdasági tevékenységekhez társult a Börzsöny tájszépességének felismerésével párosuló foglalkoztatás. A „tájfelfedezést” turista- és menedékházak építése — főként a fővárosi orvosok, *Haám Sándor*, *Müller Jenő* irányító gondoskodásával — és személyzettel való feltöltése követte. A húszas évek végén épült a kisinóci menedékház, majd a harmincas évek elején a nagyhideghegyi turistaház. Témánkat szűkítsük le a már említett Kóspallag falu népességére, hogy milyen mértékben és módon osztozott a közeli és távoli környék sorsával.

Az elzártság ereje, a szükség „erénye”

„Kóspallagra, ebbe a minden közlekedéstől távol eső faluba, szűk ösvények visznek, szekérnek járhatatlanul.”⁴ Így fogalmazza meg *Szabó Zoltán* e településről gondolatait. A felszínadottsági okokból nehezen megközelíthető és nehezen is elhagyható település volt egészen 1932-ig. Ekkorra épült meg a Kóspallagot Kismarossal összekötő kövesút. Márianosztrára már 1920-tól így közlekedhettek. Ez igazában nem jelentett mozgási irányt, lehetőséget, hiszen ott sem volt vasút, amin „jární lehetett az országot” mint famunkás. És épp ez az egyik lényege szándékunknak, nevezetesen: a munkavállalási szokások *tradicionális kultúrájának* megláttatása. Folytatva gondolatunkat a munka- és munkavállalási szokások körében, a *képességekre, irányultságokra* utalva azzal kell indítanunk, hogy Kóspallagon iparos mesterember emlékezetek szerint nem volt. Még a molnár, bognár, a kovács mesterségeket is bevándorolt iparosok üzték. A fuvarozáshoz, a fához, az erdő növényeihez (gombákhoz, cserjékhez, gyümölcsökhöz, virágokhoz), kisebb és nagyobb állataihoz azonban kevesen értettek úgy a környéken, mint ahogy ők. Nevezték is őket ezért agancsosoknak — a szarvasagancs gyűjtését csúfolva — „*mravkároknak* — hangyatojás-gyűjtőgetőknek, hangyásoknak — olykor máig is élően. Ezek a tények azért fontosak most, mert a településen lakók megélhetésének módjára engednek következtetni. Következtetni engednek úgy, hogy azt a vélekedésünket keltik, amely szerint már az „őstermelési viszonyok” között is — aminek lényege esetünkben (mármint ti. az erdőhasználat, erdőélés gondolatokörében) a természeti viszonyok domináns ereje, a jobbára kézi munkára és az igaerőre épülő munkavégzés, valamint az igen egyszerű szerszámok használata — a település társadalmában egyfajta specializálódás, munkamegosztás volt jelen. Más szavakkal hadd nevezzük így, hogy a belső ipar — ház-

építés, jármű- és szerszámkészítés, malomkezelés stb. — útja igen hamar elkülönült.

Talán túlzás nélkül mondhatjuk azt, hogy a termelőerők helyi kultúrája alakult ki, amihez kedveztek, ugyanakkor kényszerítettek is a területi adottságok, a sajátos hagyományok és a kívülről érkező befolyások hatásai. Kóspallagi ember, úgymond meglett férfi, nagyon elvétve ment általános nap-számba. Mindig teljesítménybérben volt csak hajlandó — az erdőn még ma is többnyire — dolgozni. A gyerekek „abban nőttek fel”. Öt-hatéves koruktól az anyjukkal járták az erdőt makkot, gubacsot, páfrányt, gombát, teafüveket, virágot ilyen kisgyermekként is ügyesen gyűjtögettek. Majd tíz-tizenkét éves koruktól jelölni, vizet hordani, makkot és csemetét ültetni, kapálni mentek, és mindezt ugyancsak az erdőben. Amit a fához, erdőhöz kötődően tudni kellett, már nagyon fiatal kortól kezdve szívták magukba. A tudás természetes módon, mintegy örökletes úton hagyományozódott. Az idők folyamán így egy szintetizált, magasabb szintű tudás, kifinomultabb anyag- és munkafolyamat-ismeret (helyi kultúra) rögzült, és hogy ez miképp formálta a helybeli embereket, hogyan is ötvözte szinte egy etnikummá, erre utalunk most befejezősül, első írásunkban.

Az együtt- és helybenmaradásban, a csoportos munkavállalásban, a szabad, de a „falubelihez” feltétlen alkalmazkodással csatlakozó munkavégzésben egy-fajta **spontán mozgást** vélünk felfedezni a múltból.

Ezek az érdekek azonban helyi, vagy csoportérdekek. Tradicionált, több generációs nem jelentenek tudatosság nélküliséget, amikor spontánnak nevezzük. Bizonyos fajta érdekek tudatosulásának mozgatóereje érvényesülését követik. Ezek az érdekek azonban helyi vagy csoportérdekek. Tradicionált, több generáció életén keresztül a fennmaradást biztosító szabálymechanizmusok működését jelentik.

A hosszú gyakorlat és a szinte misztikus erővel ható tapasztalat az erdők és az erdei munkák keresését sugallták. Folytatták az elődök szokásait, országjáró munkacsapatokat szerveztek. Fakitermelést és egyesek talpfafaragást vállalva járták az országot. Baranyától Zemplénig jó híre volt munkájuknak. Előre lelevelezett és kialkudott bér fejében, főként a téli időkben, a saját maguk közül — képességei alapján kiválasztott vezető irányításával hagyták el falujukat. Sokszor földbe vajt, harasztalommal felszórt, dorongfával fedett kunyhókban, kinn, a munkák helyén laktak. A tűz a kunyhó közepén szabadon égett, ezen főztek négyen-öten, attól függően, hogy szállásukat hányan lakták. Vasárnaponként a közeli településre mentek élelemért és italért, egész hétre valót vásárolva akkor. Addig voltak távol otthonuktól, amíg csak el nem végezték a felvállalt munkát. Hogy minél hamarabb végezzenek, esetenként még éjszaka is dolgoztak, attól függően, „hogyan világított a hold”.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK: 1. *Hegyi Imre*: A népi erdőkiélés történeti formái. (Akadémiai kiadó, Budapest, 1978.) — 2. *Hegyi Imre*: A népi erdőgazdálkodás jogszokásairól. in: Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Szerk.: Kolossváry Szabolcsné. (Akadémiai, 1975.) — 3. *Saskó István*: A nagybózsönyi erdei vasút c. írása. in: Az Erdő, 1976. évi 1. sz. — 4. *Szabó Zoltán*: Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe (Budapest, 1938.).

„A természet nyitott könyve” jelszóval akciót indítottak Jugoszláviában az erdei fák és más növények jobb megismertetésére a természetjárók és a lakosság szélesebb körében.

(SUMARSTVO I PRERADA DRVETA 1981. 10—12. Ref.: Abonyi I.)

Szűkebb hazám, a Székelyföld kiváló erdész szülöttének, *Bedő Albertnek* (1839—1918) az emlékeit kerestem szülőfalujában, Sepsiköröspatak-Kálnokon. A várostól ÉNY-ra néhány kilométerre nyugszik a kálnoki temetőben.

Kalauzom a közeli rokon, *Bedő Zoltán* és *Nemes Dénes* volt. Utóbbi a kálnoki unitárius gyülekezet lelkésze, több mint 40 éve. Szerinte az „utókor erdész nemzedékeire magasztosabb feladatot elképzelni sem lehet, minthogy a bedőalberti szellemi hagyatékot megőrizze és azt

gyümölcsöztesse szüntelenül.” Ezt vallják a megye vezető erdészei (így *Sárkány Árpád*, *Nagy Lajos*, stb), amikor az emlékhely gondozását vállalják.

A látogatás fényképeit a sepsiszentgyörgyi *Bortnyik György* készítette. A 11 képből álló sorozatot és Nemes Dénes több oldalas kézírásos feljegyzését az EFE könyvtárának adom át, a majdani erdész múzeum számára.

Nemes Dénestől a következő életrajzi adatokat tudtam meg: *Bedő Albert* Székelykeresztúron tanult, majd Kolozsvárt érettségizett. Eleinte lelkeszi pályára készült. Két évet el is végzett, de közben a jogot is hallgatta. Mivel mellőzték és mást küldtek ki a németalföldi egyetemre, az önérzetes ifjú otthagytta Kolozsvárt és „Selmecbányán az Erdészeti Akadémiára iratkozott be. Ott 1864-ben nyert oklevelet. Gyakorlati szolgálatát Szlavóniában kezdte. 1873-ban a pénzügyminisztériumban az állami erdők ügyeinek előadója, 1880-ban miniszteri tanácsos, 1881-ben országos főerdőmester, 1885-ben államtitkár. 1896-tól az apatini, majd a székelykeresztúri választókerület országgyűlési képviselője. Számos hazai és külföldi kormánykitüntetés tulajdonosa, a kolozsvári egyetem tiszteletbeli doktora, az MTA levelező tagja, több külföldi erdészeti egyesület tiszteletbeli tagja és számos város díszpolgára.

Hogy mennyire szerette szülőföldjét, azt utolsó kívánsága igazolja, mely szerint a kálnoki temetőben kívánt megpihenni. Az 1918-as októberi forradalom idején halt meg. A kálnoki templomban volt felravatalozva. A templom bejáratával szemben, egy kis székely kapu szomszédságában pihen a teste. Egyszerű betonkeret övezi sírját. Nevét a falubeli márványlapba véstették, hogy olvasásakor mindenkit figyelmeztessen és példája követésére buzdítson.

Dr. Tompa Károly

Fenyőmagtermesztési együttműködés indult meg az USA és a Dél-Afrikai Unió között. A transvaali Mondí erdőgazdaság évi 320 kg fenyőmag leszállítására kötött szerződést egy amerikai vállalattal. A magot amerikai oltványklónokkal létesített ültetvényben termelik meg. Az amerikai genetikusok lényeges időnyereségre számítanak, mivel az oltványok fele annyi idő alatt fordulnak termőre Dél-Afrikában, ami a nemesítés számára is gyorsabb előrehaladást tesz lehetővé — írja a *South African Digest* (1982. július 23-i sz.). Hasonló termesztési együttműködés van kialakulóban Magyarország és az NDK, illetve Finnország között, amely hazánk kedvező adottságaira épül. Az ezzel kapcsolatos kísérletek már folyamatban vannak.

(Ref.: dr. Mátyás Cs.)